

Arts

Els àlbums Rubaudonadeu i la reivindicació del patrimoni fotogràfic

David Iglesias

JOSEP MARIA CAÑELLAS

Josep Rubaudonadeu i Corcellés.

La inestabilitat de la fotografia en color dels anys seixanta i setanta va propiciar que a final d'aquesta segona dècada s'accentués als Estats Units la preocupació sobre el patrimoni fotogràfic, conscients del caràcter efímer de determinats processos. Conseqüència d'aquest fet fou la construcció d'un dipòsit fred a la biblioteca Kennedy (Boston), el primer dipòsit d'aquest tipus per a la conservació del patrimoni històric, concretament el fotogràfic. Les imatges del mandat de John F. Kennedy van posar en evidència que l'opció per part de la Casa Blanca de fotografiar el president en color havia estat tan innovadora com arriscada, ja que en pocs anys les imatges s'esvaïen i afeblien el record del que havia de ser un llegat etern.

Testimonis visuals de primer ordre, les fotografies de 1888 i 1889 són un excepcional document antropològic i sociològic

JOSEP MARIA CANELLAS. MUSEU EMPORDÀ (FIGUERES)

Fotografia recentment adquirida pel Museu de l'Empordà a París. L'estat de conservació és excel·lent i s'observa el to porpra original de les fotografies de l'època i que ara només trobem en casos excepcionals. Desconeixem les circumstàncies d'aquesta fotografia, però sembla clar que ha estat apartada de qualsevol contacte amb la llum.

La permanència de la fotografia

De fet, el problema de la permanència de la fotografia no era quelcom nou, com ja ho demostren els anuncis publicitaris vuitcentistes de les cases comercials que treballaven amb processos amb base de platí (platinotips), molt més estables que les fotografies amb base de sals de plata (albúmines), d'ús més comú. Ja en èpoques tan reculades es tenia consciència del problema de la inestabilitat de la imatge química i es valoraven els procediments més estables, com ara el platinotip. Podem dir que la perdura-

bilitat de les imatges era un reclam publicitari que existia des del moment inicial. Però amb el color modern i la seva comercialització a gran escala, es va disparar l'alarma. La substitució del blanc/negre pel color accentuava el principal problema de la fotografia: la conservació. L'expectativa de vida es reduïa de manera significativa i passava d'una mitjana de 50 anys a poc més de 5 anys (en condicions ambientals normals).

Trenta anys després, l'emmagatzematge en dipòsits freds es considera el factor clau en conservació i la congelació de fons i col·leccions és ja un fet

habitual. A Amèrica del Nord hi ha més d'una desena d'institucions que s'han sumat a aquesta pràctica. Junta-ment amb la biblioteca Kennedy trobem la biblioteca del també president Jimmy Carter, els Arxius Nacionals de Canadà, la Harley-Davidson Corporation, etc. Però sens dubte, la més coneguda és la Corbis Film Preservation Facility, empresa del popular Bill Gates, que va decidir ubicar la col·lecció que havia adquirit (l'arxiu Bettmann), de més d'11 milions de fotografies, a 60 metres sota terra i a temperatures de sota zero en una antiga mina a Pittsburg (Pensilvània).

JOSEP MARIA CAÑELLAS. BIBLIOTECA FAGES DE CLIMENT. FIGUERES

La fotografia presenta l'estètica pròpia de les còpies a l'albúmina, de to groguenc i amb cert esvaïment de la imatge. L'edifici del fons pràcticament ha desaparegut.

Esperança de vida de 5.000 anys

Amb aquestes mesures s'assegura una esperança de vida calculada en 5.000 anys (podríem dir que per sempre). L'accés als originals se supleix per l'accés a còpies digitals, base de la consulta i del negoci, ja que es porta a terme la reproducció digital de bona part del conjunt i passa a integrar-se al banc d'imatges que comercialitzen.

L'experiència exposada és prou coneguda pels conservadors del nostre país, conscients des de ja fa temps de la necessitat d'intervenir en les col·leccions i fons de casa nostra. Així ho demostra la presència d'alguns dipòsits degudament condicionats per a aquestes finalitats. No obstant això, la construcció de dipòsits freds és escassa i en el millor dels casos es limita bastant a les institucions d'àmbit nacional. A les comarques de Girona la presència d'aquests tipus d'instal·lacions (o en alguns casos neveres) és encara més rar. En aquest sentit són destacables els dipòsits de què disposa el Centre de Recerca i Difusió de la Imatge

(CRDI) de l'Ajuntament de Girona, que representa un clar referent pel que fa a la instal·lació i conservació del material fotogràfic i audiovisual a nivell peninsular.

Ara bé, actuar de forma mimètica als americans podria suposar una certa temeritat. La cova de Bill Gates és un model a tenir en compte, però iniciar l'actuació, en sentit general, per aquesta via podria ser fins i tot contraproductiu. Potser sigui cert, com afirmen alguns, que la importància d'accedir a l'original és quelcom superflu per bona part dels potencials consumidors dels arxius fotogràfics i que les possibilitats de reproduir en digital satisfan amb escreix les necessitats d'aquests usuaris, però no sembla clar que aquests arguments dissuadeixin els responsables dels arxius de privar d'un contacte directe a com a mínim tota una generació amb aquestes fotografies.

Aquest camí és el que probablement ha iniciat el Museu de l'Empordà de Figueres amb l'exposició sobre el fotògraf Josep Maria Cañellas i els àlbums Rubaudonadeu (custodiats

a la biblioteca Fages de Climent), que en lloc d'enterrar-los els ha fet públics a través d'una exposició que ha tingut un gran èxit de públic i de crítica. Les quasi 1.500 persones que han visitat l'exposició i els més de 50 articles apareguts fins al moment en diaris i revistes especialitzades són dades prou significatives de l'interès que desperta la fotografia a casa nostra.

L'exposició de l'obra de J. M. Cañellas

Amb l'exposició de l'obra de Josep Maria Cañellas s'han donat a conèixer els àlbums Rubaudonadeu. Les 555 fotografies que contenen aquests cinc àlbums estan datades entre 1888-1889 i són d'un valor documental notable per a la ciutat i el seu entorn. Probablement, el potencial informatiu d'aquestes imatges és el que més han apreciat bona part dels visitants que han tingut l'ocasió d'aproximar-se a la vida dels empordanesos de final del segle XIX. A més, es dona la circumstància que, a diferència del que es pot esperar amb aquests materials, en comptes de l'estaticisme del registre que anuncia la patina de la fotografia de l'època, generalment de contingut monumental o d'expressió burgesa, les imatges presenten una nova concepció de la finalitat fotogràfica i per tant sorprenen trobar-nos davant un autèntic treball de caire sociològic i antropològic, un fet del tot excepcional pel lloc i el moment.

El contingut d'aquestes fotografies suposa, doncs, un valor sòlid i de gran interès per a l'exposició pública. Però el treball realitzat ha tingut un plantejament que va més enllà de mostrar les imatges dels àlbums i s'han exposat, juntament amb aquests, obres de diferents col·leccions custodiades per institucions i particulars, amb destacada presència de les còpies de la Biblioteca de Peralada, de la Biblioteca Nacional de França, del Museu Rodin de París i

Les fotografies de Josep Maria Cañellas són potser el primer conjunt d'obres importants que van captar la vida a peu de carrer a l'estil de les instantànies modernes

de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Aquest fet ha permès explicar l'autor i oferir una visió força completa del seu treball, molt vinculat al món artístic. Així doncs, s'han exposat els retrats d'estudi que el fotògraf realitzava per als artistes en els seus anys de professió a París i que ajuden a entendre la figura del reusenc Josep Maria Cañellas.

També és destacable el treball de recerca que s'ha fet amb motiu de l'exposició i que ha permès contextualitzar molt bé el material fotogràfic mostrat. El treball s'ha materialitzat en un catàleg amb les reproduccions de les imatges exposades i amb els textos dels autors. Anna Capella i Jaume Santaló, comissaris de l'exposició, se centren en el recull biogràfic. Josep Parer en descobreix el vessant tècnic i aporta aquells detalls més a l'abast d'un fotògraf coneixedor de les tècniques antigues. Per últim, Ken Jacobson situa l'autor en la història de la fotografia explicant el rol de Cañellas com a fotògraf d'estudi per a artistes i sobretot atorgant-li un paper protagonista quan escriu: «ens hem de mirar les imatges instantànies del fotògraf català com a possibles candidates a ser el primer conjunt d'obres important que va captar els detalls de la vida a peu de carrer a l'estil de les instantànies modernes».

Des d'aquest punt de vista, i tal com ha ressaltat la premsa en els articles que s'han fet sobre l'exposició, s'ha descobert un autor, un pioner en la història de la fotografia. Caldria matisar que Jacobson apunta aquest fet més que no pas l'afirma. En tot cas, l'historiador considera que si fins al moment Cañellas no té un lloc a la història de la fotografia es deu principalment al desconeixement que en tenen els historiadors d'aquesta disciplina, situació que ja no s'hauria de donar a partir d'ara.

El treball sobre Josep Maria Cañellas no ha finalitzat amb l'exposició, i des del Museu de l'Empordà hi ha hagut la voluntat de sondejar el mercat d'antiguitats. D'aquesta manera s'han pogut adquirir nou instantànies del fotògraf comprades a diferents indrets de París, tot un esdeveniment per a la ciutat de Figueres, que veu d'aquesta manera com s'incrementa la col·lecció sobre l'autor.

Pioner en la història de la fotografia

En definitiva, podem considerar que l'actuació sobre els àlbums Rubaudonadeu ha estat un treball notable. D'una banda s'ha pogut conèixer com era la ciutat i els seus entorns al segle XIX i, el que és més important, com era la vida dels empordanesos que hi habitaven. D'altra banda, des del punt de vista històric, s'ha reivin-

dicat la figura de Josep Maria Cañellas a través de l'aproximació a la seva obra i de la recerca biogràfica, amb la destacada aportació de Ken Jacobson, que ha definit el reusenc com un pioner en la història de la fotografia, per la seva capacitat de modernitzar l'estètica fotogràfica a través de la instantània, trencant d'aquesta manera amb el cànon burgès imperant fins aleshores.

Però, reprenent l'argument inicial d'aquest article, caldria plantejar-se ara quina serà l'actuació que es durà a terme sobre els àlbums. Sabem de la importància d'aquest conjunt fotogràfic i, conscients de la fragilitat de les fotografies en condicions ambientals normals, la intervenció per assegurar-ne la permanència es fa inajornable.

Les fotografies de Cañellas són còpies positives fetes amb el procediment conegut com a paper a l'albú-

L'aposta de la ciutat de Girona per la conservació del patrimoni fotogràfic i audiovisual en dipòsits freds continua essent un cas força excepcional a les comarques de Girona.

JOSEP MARIA OUBERAS. CENTRE DE RECERCA I DIPUSIÓ DE L'IMATGE DE L'AJUNTAMENT DE GIRONA

JOSEP MARIA OLIVERAS, CRDI.

Àlbum del ferrocarril format per còpies a l'albúmina, de 1880. El 2004 es féu una intervenció sobre aquest àlbum que consistí en una simple neteja i la posterior instal·lació en una capsula de conservació fotogràfica. Actualment està ubicat als dipòsits freds del CRDI.

mina, que és el procediment en positiu més comú del segle XIX. Es tracta d'uns papers banyats en clara d'ou i sal amb una imatge final formada per clorur de plata. El seu aspecte és molt característic i actualment s'identifica també pel seu procés de deteriorament, que es pot detectar a ull nu a partir de l'esgrogueïment i el lleuger esvaïment de la imatge. Si tenim en compte que aquestes fotografies tenen més de 100 anys, les podríem considerar força estables, sobretot si ho comparem per exemple amb la fotografia en color dels anys setanta, però no se'ns pot escapar el detall que les pautes de deteriorament que experimenten en són claus identificadores. L'evolució d'aquest deteriorament porta inexorablement a la desaparició de les imatges. Cal, doncs, actuar.

Això mateix és el que es va fer amb l'Arxiu d'Otto Bettmann quan Bill Gates va manar congelar-lo, per

a sorpresa de molts. La decisió responia a l'amenaça d'autodestrucció en un termini de 50-100 anys, el que hauria suposat la pèrdua del que està considerat com un dels testimonis visuals més importants de la cultura americana del segle XX. Per salvar l'arxiu es va engegar la costosa operació de traslladar-lo de Nova York a les instal·lacions construïdes sota les Iron Mountain de Pensilvània.

Un testimoni visual de la cultura

Els àlbums Rubaudonadeu constitueixen un testimoni visual de primer ordre de la cultura catalana i són part fonamental del patrimoni fotogràfic del nostre país. Conscients a hores d'ara d'aquest fet, sembla que les mesures a prendre per a la seva bona conservació són obligades. Tampoc cal pensar en obres faraòniques, més pròpies de la societat americana, però sí que cal interve-

nir. Urgeix un diagnòstic precís sobre l'estat d'aquestes fotografies i cal que els especialistes determinin el nivell de la intervenció. La tasca iniciada amb l'exhibició i l'estudi d'aquestes imatges fa necessari que ara es plantegi la seva conservació definitiva. Només d'aquesta manera s'entendria la reivindicació del patrimoni fotogràfic gironí i els intents futurs per avançar en la recerca històrica.

La tasca duta a terme amb l'exposició dels àlbums Rubaudonadeu es pot entendre com un pas més en el procés de recuperar i preservar el patrimoni fotogràfic que es duu a terme des de diferents arxius, museus i centres patrimonials, que en els darrers 25 anys han fet una aposta ferma en la preservació d'aquests materials. Sembla que la nostra realitat requereix en aquests moments d'una aproximació al coneixement d'aquests fons fotogràfics per tal de poder valorar més endavant i amb millor perspectiva la possibilitat de portar a terme una actuació més a l'americana, encara que adaptada a les necessitats del nostre patrimoni. Mentrestant, podem gaudir d'experiències com la d'aquesta exposició, sense oblidar, però, que el pas del temps tindrà conseqüències sobre les fotografies i que, per tant, la responsabilitat de la seva custòdia implica una actuació que no permet més demora.

David Iglésias Franch és tècnic d'arxius.

Centre de Recerca i Difusió de la Imatge
(CRDI) Ajuntament de Girona.

Nota:

La primera notícia de l'existència dels àlbums Rubaudonadeu la va donar *Revista de Girona* en el seu número 162, de gener-febrer de 1994, gràcies al treball d'Inés Padrosa «L'àlbum Rubaudonadeu, història gràfica empordanesa».